

İSLÂM'IN İLK DÖNEMLERİNDE PİYASA İSTİKRARINI TEMİN İÇİN ALINAN TEDBİRLER

THE MEASURES TAKEN TO ASSURE EKONOMIC STABILITY IN THE FIRST PERIOD OF ISLAM

CEMİL LİV

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri,
Fıkıh Anabilim Dalı

Asst. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences,
Department of Islamic Jurisprudence

yzmliv@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2937-5917>

MAKALE BİLGİSİ	ARTICLE INFORMATION
Makale Türü	Article Type
Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi	Received
28 Mayıs 2019	28 May 2019
Kabul Tarihi	Accepted
21 Ekim 2019	21 October 2019
Yayın Tarihi	Published
30 Aralık 2019	30 December 2019
Yayın Sezonu	Pub Date Season
Aralık	December
Doi	
https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.571232	

ATIF/CITE AS

Liv, Cemal, "İslâm İktisâdında Suni Fiyat Artışlarına Karşı Alınan Tedbirler - The Measures Taken to Assure Economic Stability in The First Period of Islam", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Journal of Divinity Faculty of Hitit University* 36 (Aralık-December 2019): 363-398.

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

<http://dergipark.gov.tr/hititilahiyat>

Copyright © Published by Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Journal of Divinity Faculty of Hitit University, Çorum, Turkey. All rights reserved.

İslâm'ın İlk Dönemlerinde Piyasa İstikrarını Temin İçin Alınan Tedbirler

The Measures Taken to Assure Economic Stability in the First Period of Islam

Abstract

The foundation of the contracts in the Islamic Economic System required to have free will, to recognize the balance between income and deficiency so that an equal balance between society and individuals would be provided. According to general principles in Islamic economic system, the price of the products, materials are determined among supply and demand equilibrium so that commerce is done as perspicuously and admissible to free competition rules.

In this study, we talked about the measures taken against artificial price increases in Islamic economy system in the first period of İslâm. These are neces, block market, townspeople to be a vehicle to the villagers and telakki'r-rukban. The importance of these issues is emphasized in terms of current conditions. These measures introduced by the Islamic economic system will be guided today in the fight against the artificial costs created by the speculators. The solution of the Islamic economic system to the black market, the monopolization and the cost of speculators is important. As a result, state intervention is necessary for social peace and market stability.

Keywords: Islamic Law, Islamic Economy System, Economic Stability, Speculator, Product, Price, Monopolization, Price Escalation.

Summary

The foundation of the contracts in the Islamic Economic System required to have free will, to recognize the balance between income and deficiency so that an equal balance between society and individuals would be provided. According to general principles in Islamic economic system, the price of the products, materials are determined among supply and demand equilibrium so that commerce is done as perspicuously and admissible to free competition rules.

In this case, as of the period of the prophet Muhammad, an opportunity to trade freely could be maintained. The both sides who want to trade with each other have not been allowed to restrict the rights of other side. Also, the price fluctuations in markets were recognized and then were evaluated in

the light of the supply and demand equilibrium thus nobody could prefer to intervene in prices.

Additionally, the misuse of the fiscal power that might damage the social order was not permitted in any sense. However, to protect the general interest and the rights of the individuals, sometimes, establishing a contract was interfered. with the help of the rules and limitations that have been put for gaining and using the private property, it was aimed to get the social welfare and to prevent the public loss.

The state not only interfered to the prices during the periods of inflation, but also controlled the markets to take necessary precautions to forestall any kind of speculations in prices during the price stability terms. That was vital for social welfare and economic stabilization both.

In this case, to get social welfare, since from the period of Prophet Muhammad, the necessary precautions have been taken and for instance, the affairs of ihtikâr, neceş and telakki'r rukban that might lead the manmade price escalation have been prevented.

As a result of this, the manmade price escalation was not allowed and so economic trust atmosphere in markets has been maintained. The intervention to the prices was done by the state only for controlling the competition conditions in markets, to protect the rights of consumers and to prevent the speculative increase in prices.

The Prophet Muhammad avoided from the intervention in prices in the markets and preferred to leave traders freely when people wished him to interfere to the prices during the periods of the high increase in prices and he said that "undoubtedly, one who decides, changes or rises the prices was only Allah. On Doomsday, I do not want anyone to blame me for his rights related to his life and possessions."

This act of Prophet Muhammad showed that state must become more aware of its responsibilities not only in production, and trading steps, but also in the protection of individual property and social interest. The government also recognized that it must take protective measures for safety of traders and consumers rights.

The case of the regimentation of the state into prices has been still a trend controversy even at present. Under the normal conditions, many traders

wanted the state to avoid from intervening the prices as previous hadith orders.

However, when the business ethic was damaged and manmade price escalation occurred, many tolerated the state's intervention to prices for getting the social interest and the economic stability. In general, Fıqh sects thought that ihtikâr, neceş, and tellekki'r rukban concepts causes the increase in prices in market, and saw all these concepts as a treat for public welfare.

This study emphasizes the importance of precautions in the Islamic Economic System which were taken to prevent the manmade price escalation, creating the competition atmosphere within buyers, the importance of ihtikâr which means products must be sold as late as possible to increase the price, and the place of foxy merchants who buy products even before they are transported to market areas.

It is clear that these measures that Islamic Economic System has already practiced, are going to be a guide for today's speculators to overcome the manmade price escalation in markets. Especially, these new precautions of the Islamic Economic System offered many solutions for expenditure by foxy men who do not have any contribution in the process of fabrication or production and transportation of the goods, materials and the speculations that the affairs of the stockpiling and monopolization causes. therefore, as it is visible the state's control and intervene to markets can be necessary to maintain the social welfare and economic stability. In this case, the prohibition of any of the implementations that might cause the increase in prices like ihtikâr, neceş, telakki'r rukban as prophet Muhammad rejected, can be evaluated as a necessary measure to prevent manmade price escalation.

Öz

İslâm ekonomi sisteminde akidlerin kuruluşunda irade hürriyeti benimsenmiş, maslahat ve mefsetet dengesi toplumsal alanda da bireysel alanda da gözetilerek, bireyle toplum arasında adalet merkezli bir denge kurulmuştur. Özel mülkiyetin elde edilmesi ve kullanılmasında getirilen şartlar ve sınırlar ile toplumsal refahın sağlanması ve kamu zararının engellenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda İslâm ekonomi sisteminde hem şahısların hukukunu korumak hem de toplumsal menfaati gözetmek amacıyla suni fiyat artışlarını engelleyici tedbirler alınmıştır. Bu sayede suni fiyat artışlarının önüne geçilerek piyasalarda güven oluşturulmuş, ekonomik istikrarın devamı sağlanmıştır. Bu çalışmada İslâm iktisâdında piyasalarda yapılacak manipülatif

işlemlere karşı alınan tedbirlerden, alışveriş yapanlar arasında fiyat artırımına yönelik müşteri kızıştırmak, ihtiyaç mallarının fiyatlarının artması için bekletilmesi anlamına gelen ihtikâr, pazara mal getiren tüccarların mallarının piyasaya arz edilmeden satın alınarak pazar fiyatlarının yükseltilmesi ve üretici konumunda olan köylünün pazarda doğrudan satışını engelleyerek ürünlerinin simsarlarca alınıp satılmasının yasaklanması konularının tahliline yer verilerek, günümüz koşulları açısından önemi vurgulanmıştır. İslâm ekonomi sisteminin getirdiği bu tedbirlerin günümüzde spekülâtörler tarafından piyasalarda oluşturulan suni pahalılıkla mücadelede rehber olacağı aşikardır. Özellikle üreticiden tüketiciye kadar malın vasfında, miktarında veya kalitesinde zorunlu katkısı olmayan araçların yol açtığı maliyetler, stokçuluğun her geçen gün artış göstermesi ve tekelleşmenin yol açtığı spekülâtif girişimler karşısında İslâm ekonomi sisteminin çözümleri önem arz etmektedir. Neticite itibariyle, toplumsal refah ve piyasa istikrarı için devlet denetiminin ve gerektiğinde fiyatları piyasa emsal değerlerinde tutmak için müdahalesinin kaçınılmaz olacağı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İslâm Ekonomi Sistemi, Suni Fiyat, Neceş, İhtikâr, Telakkî'r-rukban, Tekelcilik, Simsar.

GİRİŞ

İslâm'ın ilk dönemlerinde, iktisadi büyüme, arz talep dengesi, adil mülk dağılımı, yoksullukla mücadele, temel ihtiyaçların giderilmesi, piyasa istikrarı ve pazar güvenliğinin temini konusunda alınan tedbirlerin neler olduğu ve bunların günümüz ekonomi problemlerinin çözümüne katkısının tahlil edilmesi gerekmektedir. Son dönemlerde gerek kurumsal bir hüviyet kazanan İslâm iktisadi araştırma merkezleri, akademik kurullar ve enstitüler aracılığıyla gerekse bireysel çalışmalarda ilk dönemlerde temelleri atılan İslâm ekonomi sisteminin ilkeleri üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarla piyasa dengesi, istihdam, üretim ve tüketimde denge, gelir dağılımında adalet ve yoksullukla mücadele gibi konularda İslâm'ın ahlaki prensiplerinin İslâm İktisad sisteminin temel ilkelerine dönüştürme gayreti içerisinde olunmuştur. İslâm'ın getirdiği bu sistemin günümüz ekonomi düzeninde gittikçe büyüyen mikro ve makroekonomik problemlerin çözümüne katkısı büyük olacaktır.

Geleneksel iktisat sadece piyasa kusurları ile ilgilenirken İslâm İktisadi tüketimde tercihleri etkileyecek, israfı artıracak ahlaki bozulmaları, sosyo-ekonomik kurumların sapmaları, kâr ve menfaat algısının makâsîd teorisinin dışına çıkmasıyla da ilgilenir. Dolayısıyla İslâm İktisadında sadece piyasa

kanunlarına başvurmak yeterli bir unsur değildir. Aynı zamanda piyasada istikrarı, dengeyi ve adaleti sağlayacak ahlaki değerlere sahip olmak da önemlidir.¹ O sebeple İslâm İktisadında mülkiyetin Allah'a ait olduğu insanların Allah'ın halifesi olarak onu emaneten kullandıkları temel kabulünden hareket edilmektedir. Bu anlayış, kaynakları israftan uzak, Kur'an ve Sünnette açıklandığı şekilde kullanmayı gerektirir.² İslâm iktisadının birincil hedefi toplumsal ve bireysel refahla ilgili makâsıdı gerçekleştirmektir. Piyasa dengesi makâsıdı gerçekleştirdiği oranda kabul edilebilir nitelik taşır. Üretilen mal ve hizmetler zengin veya fakir herhangi bir cinsiyet veya din farkı gözetilmeden tüm bireylerin ihtiyaçlarını yeterince karşılanacağı şekilde dağıtıldığı ekonomide adil gelir dağılımı temin edilmiş olur.³

İslâm ekonomi sisteminde "Ey İman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret hali dışında, mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin."⁴ ayeti gereği akidlerin in'ikadında irade hürriyeti ilkesi benimsenmiştir. Bununla birlikte yetkinin toplumsal düzeni bozucu olarak kullanılmasına da müsaade edilmemiştir.⁵ Şahısların hukukunu ve toplum menfaatini korumak amacıyla kimi zaman akid kurma hürriyetine müdahale edilmiştir.⁶ Zira İslâm iktisadında asıl hedef ferdin mutluluğu ile birlikte toplumsal refahtır.⁷ Toplumsal refahın sağlanması için sosyal adaletin gerçekleştirilmesi gerekir. Sosyal adalet için de israfın engellenmesi, adaletli gelir dağılımının temini, mülkiyetin bir elde tekelleşmesinin engellenmesi ve ekonomik bağımsızlık ile istikrarın sağlanması gerekir.⁸ Bu kazanımları sağlamak adına İslâm ekonomik sistemi

¹ M. Umer Chapra, *İktisadın Geleceği İslâmi Bir Bakış*, trc. Melih Turan (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 116; M. Fahim Khan, "İslâm İktisadında Temel Kavramların ve Fikirlerin Yeniden Değerlendirilmesi: Kurumsal İçerik Açısından İslâm İktisadının Kaynağı Ne Olmalıdır?", *İslâm İktisadını Yeniden düşünmek* (İstanbul: İgiad Yayınları, 2014), 43.

² M. Umer Chapra, *İktisadi Tehditler ve İslâm*, trc. Gülnihal Kafa (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 219; Nevvab Haydar Nakvi, *Ekonomi ve Ahlak*, trc. İlhan Kutluer (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 96; Seyfettin Aslan – Vedat Koçal, "İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihi ve Felsefi Bir Çerçeve", *İslâm Ekonomisi ve Finansı*, ed. Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli, Durmuş Çağrı Yıldırım (İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2016), 26; Veli Sırım, "İslâm İktisadında İhtiyaç Kavramı", *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 3/2 (2018), 913.

³ M. Umer Chapra, *İktisadın Geleceği İslâmi Bir Bakış*, 116.

⁴ Nisâ 4/29.

⁵ Enes Zerkâ, "İslâm İktisadı: İnsan Refahına Bir Yaklaşım", *İslâm İktisadı Araştırmaları*, (çev. Ahmet Tabakoğlu), (İstanbul: Dergah Yayınları, 1988), 32.

⁶ Halit Çalış, "İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları", *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004), 270; Uğur Bekir Dilek, "İslâm Hukuku Açısından Genel İşlem Koşulları İçeren Akitler: İz'an Akitleri (Türk Borçlar Kanunu Bağlamında)", *Marife* 18/1 (2018), 255.

⁷ Mahmud Ebussuud, *İslâmi İktisadın Esasları*, (çev. Ali Özek), (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1983), 24; Enes Zerkâ, "İslâm İktisadı: İnsan Refahına Bir Yaklaşım", 32.

⁸ Ahmet Tabakoğlu, *İslâm İktisadına Giriş* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2008), 83.

toplumsal refahı ön plana çıkararak fertlerin zihinlerinde kişisel kârın hedef değil araç olarak görülmesini istemektedir.

İslâm, kişilerin kâr etme hırsını kontrol altında tutarak, insanların bu hırslarının haksız kazanca dönüşmesine mani olmayı amaçlamaktadır.⁹ İslâm ekonomi sisteminin temel ilkelerini oluşturan Kur'an, mülkiyetin gerçek sahibinin Allah olduğunu ifade ettikten sonra mülkiyetin imtihan vesilesi olarak insana emanet verildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla kişisel çıkarlar toplumsal menfaatin önüne geçmemelidir. İslâm iktisadında maslahat ve mefsedet dengesi toplumsal alanda da bireysel alanda da gözetilerek, bireyle toplum arasında adalet merkezli bir denge kurulmuştur.¹⁰

İslâm ekonomi sisteminde şahısların hukukunu korumak ve toplumsal menfaati gözetmek amacıyla suni fiyat artışlarını engelleyici tedbirler alınmıştır. Bu amaç kapsamında Hz. Peygamber döneminden itibaren karşılıklı rızaya dayanan ticari işlemlerde sınırlamalar yapıldığı görülmektedir. Bu sayede suni fiyat artışlarının önüne geçilerek piyasalarda güvenin, ekonomik istikrarın ve ticari sirkülasyonun devamı sağlanmıştır. Neceş, ihtikâr, pazara mal getiren tüccarların mallarının piyasaya arz edilmeden satın alınarak pazar fiyatlarının yükseltilmesi ve üretici konumunda olan köylünün pazarda doğrudan satışının engellenerek ürünlerinin simsarlarca alınıp satılması yasaklanmıştır.

1. İSLÂM İKTİSAD TARİHİNDE SPEKÜLATİF FAALİYETLER

1.1. Neceş (Müşteri Kızıştırmak)

İslâm ekonomisinde piyasa istikrarı ile üretici ve tüketicilerin korunması için yasak kapsamına alınan işlemlerden birisi neceştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) "Neceş yapmayınız."¹¹; "Kimse Müslüman kardeşinin satışına mani olup kendi malını satmasın..."¹² ifadeleriyle bu mübadeleyi yasaklamıştır. Neceş, kişinin satın almak istemediği bir malı, başkalarını satın almaya teşvik

⁹ Muhammed Hâşim Kemâlî, İslâm Hukukunda Tes'ir (Fiyat Kontrolü)", *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi* 2(1994), 52 (51-62); Abdullah Çolak, "İslâm'ın İktisâdî Prensipleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003), 38.

¹⁰ Ebu Salih Şeyh Muhammed Fatih, *Ahkam ve asaru'l-hamse fi'l-iktisâdî'l-İslâmî* (Kahire: Matabi'u'l-Ehramî't-Ticariyye, 1983), 253; Ali Muhyiddin Karadâğî, *İslâm İktisâdına Giriş*, trc. Abdullah Kahraman (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 74; Halit Çalış, "İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları", 272.

¹¹ Buhâri, "Büyü'", 58, 64, 70; Müslim, "Nikâh", 52; "Büyü'", 11; Ebû Dâvûd, "Büyü'", 44; Tirmizî, "Büyü'", 65; Nesâî, "Büyü'", 17; İbn Mâce, "Ticârât", 14.

¹² Müslim, "Büyü'", 4.

için, alıcı gibi gözükerek malın fiyatının artırılmasına denir.¹³ Neceşte mala karşı talebi artırmak amacıyla, o mala fazla fiyat vererek rağbet bulunduğu imajı verilmeye çalışılmaktadır. Neceş, herhangi bir kişi birinden mal almış iken bir başka satıcının ona “Bundan vazgeç, ben sana aynısını ya da daha iyisini bundan daha ucuza vereyim” diyerek fiyatı ucuzlatmaya çalışması şeklinde olabileceği gibi; tarafların belirli bir fiyat üzerinde anlaşarak bitirmek üzere oldukları akid sırasında satıcıya, diğerinden fazla fiyat vererek fiyatın artışına sebep olma şeklinde de gerçekleşebilir.¹⁴ Ayrıca malın değerini düşürmek için müşterinin diğer alıcılarla belirli bir fiyattan daha fazla artırılmaması hususunda anlaşması da bu kapsamda değerlendirilmiştir.¹⁵

Piyasada arz talep dengesini bozarak suni fiyat artışına neden olacak bu tür davranışların fıkhi değerlendirmesinde farklılıklar oluşmuştur.¹⁶ Her ne kadar hükmü hakkında farklılıklar olsa da neceşin piyasa fiyat istikrarını bozucu bir işlem olduğu gerçektir. Hileli yol ile mallarının değerini artıran satıcı haksız kazanç elde etmiştir. Kur’an’daki “Allah’a verdikleri sözlerini ve yeminlerini az bir para karşılığı satanların ahirette nasipleri yoktur.”¹⁷ ayetinin nüzul sebepleri içerisinde “Vallahi bu mala senin verdiğinden daha fazla fiyat veren oldu.” şeklinde hileli ticari muamelede bulunanlar gösterilmektedir.¹⁸ Dolayısıyla ticari faaliyetler esnasında malın fiyatını artırmak amacıyla alıcı olmadığı halde alıcı gibi gözükmek veya farklı bir fiyat teklifi yapılmadığı halde varmış gibi söylemek meşru görülmemiştir. Hatta bu durumu karşılığı ve sebebi bulunmadan fiyat miktarını artırmak anlamına geldiği için faiz şeklinde değerlendirenler de olmuştur.¹⁹

Mezheplerin konuyla ilgili farklı yaklaşımları söz konusudur. Şekil şartları itibariyle sahih olan bir sözleşmenin tarafların farklı niyetlerde olmaları sebebiyle bâtil sayılmayacağını prensip itibariyle kabul eden Hanefî ve

¹³ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye* (Beyrut: Daru'l İhyâi Tûrâsî'l-Arabi, ts.), 3: 53; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/ 1986), 5: 233; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 4: 160; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Beyan ve'l-Tahsil* (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 17: 171; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: el-Matbaatü'l-İslâmî, ts.), 6: 477.

¹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6: 477; Süleyman Ateş, “Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen”, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1980), 82; Abdusselam Arı, Fıkıh Açısından Sözleşmelerde Karşı Tarafı Yanıltma(Hile)”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1999), 253.

¹⁵ Abdurrezzak Ahmed Senhûri, *Masâdiru'l-hak* (Beyrut: Daru'l-İhyai Tûrâsî'l-Arabi, 1954), 2: 53.

¹⁶ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2: 61; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6: 476.

¹⁷ Al-i İmran, 3/ 77.

¹⁸ Buhâri, “Tefsîr Âl-i İmran”, 3; “Büyû”, 27.

¹⁹ Osman Eskicioğlu, *İslâm ve Ekonomi* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1999), 116.

Şâfiî mezheplerinde diyaneten yapılan işlem caiz olmasa da neceşin akdin hukuki olarak geçerliliğine/lüzumuna etkisi yoktur.²⁰ Akdin kuruluşu esnasında tarafların bâtinî iradelerinin de akde tesiri olduğunu ifade eden Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise, şayet gabn-ı fahiş (bilirkişilerin takdir ettiği ölçünün üzerinde aldanma) söz konusu ise zarar gören tarafın akdi feshetme hakkı vardır. Hanbelîlerden nakledilen diğer bir görüşte ise akdin bâtil olacağı kabul edilmiştir.²¹

Ticari muamelelerde asıl olan karşılıklı rızadır. Aldatılan tarafın akde rızası ise spekülâtif bir hareket sonucu olmuştur. Dolayısıyla neceş sebebiyle zarar gören tarafa akdi feshetme yetkisinin verilmesi isabetli görülmüştür.²²

1.2. Telakkî'r-rukban

Şehir dışından pazara mal getiren kişilerin, pazar fiyatlarını öğrenmeden, yolda karşılanıp getirdikleri ticari malların ucuz fiyata satın alınması ve pazarda yüksek fiyattan satılmasına telakkî'r-rukban denir.²³ Hz. Peygamber (s.a.s.) şehir dışından pazara mal getiren üretici veya tüccarların pazarda doğrudan satış yapmasının engellenmesini istemeyerek "Ticaret için pazara getirilmekte olan malları yolda karşılamayın." buyurmuştur.²⁴ Hz. Peygamber'in bu uygulaması, üreticinin şehir dışından mallarını ucuza alarak pazarda daha pahalıya satması şeklinde anlaşılmıştır. Pazara gelen tüccarların yolda karşılanıp mallarının ucuza alınması ve pazarda pahalıya satılması, piyasa fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.²⁵

Abdullah b. Abbas, binekleri üzerinde mal getirenleri, pazara gelmeden önce karşılayıp mallarının satın alınmasını ve şehirlinin köylü adına satış

²⁰ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 61; Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsili, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 2: 26; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6: 476; Zenüddîn b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nuceym, *Bahru'r-raik* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1993), 6: 107.

²¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4: 300.

²² Abdusselam Arı, "Fıkhi Açısından Sözleşmelerde Karşı Tarafı Yanıltma(Hile)", 255.

²³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6: 477; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîzel-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1412/1992), 6: 399

²⁴ Buhârî, "Büyü", 64, 68, 71; Müslim, "Büyü", 11, 19; Ebû Dâvud, "Büyü", 46; Tirmizî, "Büyü", 46; Nesâî, "Büyü", 14, 17; İbn Mâce, "Ticârât", 16; Muvattâ, "Büyü", 86.

²⁵ Hamdi Döndüren, "İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Rekâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, ed. Mehmet Bayyığıt (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 120.

yapmasını yasaklayan rivayetin, şehirlinin köylü adına simsarlık yapmasının yasaklandığı anlamına geldiğini söylemiştir.²⁶

Hız. Ömer, halifelik döneminde yaptığı pazar kontrolleri sırasında Hatıb b. Ebi Beltea isimli tüccarın yanına gelerek sattığı kuru üzümün fiyatını sormuş. Fiyatı yüksek bulunca “Bizim kapılarımızdan, bahçelerimizden, pazarlarımızdan satın alıyor ve bizim arazilerimizden elde ediyor sonra istediğiniz fiyata satıyorsunuz. Ya bir sâını (3,264 kg.) bir dirheme verirsin ya da pazarımızı terk edersin” şeklinde uyarıda bulunmuştur.²⁷ Diğer bir rivayette ise Hız. Ömer, Hatıb b. Ebi Beltea’ya fiyatlarını piyasa fiyatlarına yükseltmesini veya pazarı terk etmesini söyler.²⁸ Ancak daha sonra serbest rekabet şartlarını düşünerek satışa izin verir. Hatıb b. Ebi Beltea’nın yaptığı piyasaya mal arzını eksilterek kendi mallarını sonrasında daha pahalıya satabilmektir.²⁹ Suni fiyat artışına sebep olacak ve piyasadaki fiyat dengesini bozacak bu uygulamalara karşı devlet müdahalesine izin verilmiştir.

Hanefî ve Maliki mezhebinde bu tür işlemlerin mekruh olmakla birlikte akdin sıhhatine etkisinin olmayacağı söylenmiştir.³⁰ Şehre mal getiren tüccarın pazara girmeden şehir dışında karşılanmasının akdin in’ikad veya sıhhat şartlarıyla alakası yoktur. Akdin kuruluşu ile ilgili şartlar yerine getirildiği için akid münakittir. Ancak, malın pazar dışında karşılanıp satın alınmasının tüketici ve diğer esnaflara bir zararı olacaksa bu işlemi sahih olmakla birlikte mekruh görülmüştür. Çünkü pazar dışında o malları satın alanlar piyasaya hemen arz etmek istemeyeceklerdir. Bir süre bekletip daha pahalı bir fiyatla satacakları için tüketiciler ve bunlardan mal alarak satış yapan diğer esnaflar zarar göreceklerdir. Ayrıca piyasa fiyatı hakkında yanlış bilgilendirilen mal sahipleri de aldatılmış olacaktır. Bütün bu gerekçeler sebebiyle bu

²⁶ Süleyman Ateş, “Hız. Muhammed (s.a.s.)’in Getirdiği Ekonomik Düzen”, 82; Hamdi Döndüren, “İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, 120.

²⁷ Abdurrezâk, *el-Musannef*, 8: 207 (14906. rivayet); Mâlik, *Muvatta*, 4: 942(2399. rivayet)

²⁸ Hatıb b. Ebi Beltea ile ilgili nakledilen bu rivayette Hız. Ömer’in talebinin yıkıcı fiyat uygulamasını önlemek adına fiyatın artırılması mı yoksa pahalılığı engellemek adına fiyatın düşürülmesi mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Cengiz Kallek o günkü piyasa koşulları açısından bakıldığında Hız. Ömer’in pahalılığın engellenmesi adına fiyat düşürmesini istemesinin daha isabetli olduğu kanaatindedir. Cengiz Kallek, *Asrı Saadette Yönetim Piyasa İlişkisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 165-170. Ayrıca Bak. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî el-Mâzîrî, *Şerhu’t-Telkîn* (Beyrut: Dâru’l-garbi’l-İslâmî, 1429/ 2008), 2: 1012.

²⁹ Hamdi Döndüren, “İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, 123.

³⁰ Merginâni, *el-Hidâye*, 3: 54; İbnü’l- Hümmâm, *Fethu’l-Kadîr*, 6: 478; Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid* (Kahire: Dâru’l-hadis, 1425/2004), 3: 185.

sözleşme mekruh kabul edilir.³¹ Bununla birlikte Mâlikîler, pazar dışında malların satın alınarak piyasanın yükselmesi durumunda pazar esnafına veya tüketicilere ihtiyaçları oranında piyasa fiyatlarıyla o mallardan satın alma hakkı verir.³²

Hanbelî mezhebinde kabul edilen görüş ise, yapılan ticari işlem sahih olmakla birlikte, pazara gelmeden malları satın alınan kişinin muhayyer olması şeklindedir. Pazar fiyatlarını öğrendiğinde aldatıldığını anlar ise akdi fesh edebilir. Hanbeli mezhebinde delil olarak Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen "Pazara mal getiren tacirleri yolda karşılamayın..." rivayeti gösterilir.³³ Ahmed b. Hanbelî'den nakledilen diğer görüşte ise, pazara mal getirenlerle yol üstünde karşılayarak satım akdi yapmak batıl kabul edilmiştir. Ancak Hanbelîlerde tercih edilen görüş pazara mal getiren tüccarın muhayyerliği ile birlikte akdin sahih kabul edilmesidir.³⁴

Şâfiî mezhebinde ise, pazara mal getiren tedarikçilerin pazar dışında karşılanmaları haram kabul edilmekle birlikte akid sahihtir. Ancak pazara mal getiren tacirler pazar fiyatlarını öğrendiğinde aldandığını anlarsa muhayyerdur. Dilerse akdi feshedebilir.³⁵ Şâfiî mezhebinde bu tür işlemlerin yasaklamasının hikmetleri içerisinde pazara mal getiren satıcının piyasa konusunda kandırılması gösterilmektedir. Pazar hakkında aldanmış tacirlerin piyasaya güvenleri kalmadığında farklı pazar arayışlarına yönelecekler ve o pazara mal arzı azalacaktır.³⁶ Ayrıca, pazara getirilmekte olan malları satın alanlar, o malları hemen piyasaya arz etmeyerek fiyatların artmasını bekleyeceklerdir. Bu durumda şehir halkı ihtiyaç duydukları ürünleri pahalıya satın almak zorunda kalacaktır.³⁷

İslâm ekonomi sisteminde ticari malların pazar öncesinde satın alınmasının (telakkî'r-rukbanın) yasaklanma gerekçelerine bakıldığında üreticiye,

³¹ Merginâni, *el-Hidâye*, 3: 54; İbnü'l- Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6: 478; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1402/1981), 12: 212; Ekmeliüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Babertî, *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 6: 479; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i'*, 5: 921.

³² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3: 185.

³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 165.

³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 165.

³⁵ Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 8: 219; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 63; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991), 3: 415; Takiyyüddîn es-Sübkî, *Tekmilâtü'l-Mecmû* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 12: 105.

³⁶ Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Maverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419/1999), 5: 349.

³⁷ Maverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 5: 349.

tüketicie, satıcıya ve topluma yönelik unsurlar taşıdığı görülmektedir.³⁸ Üretici pazar yerine gelmeden malını sattığında malın pazar fiyatını bilmeden alışveriş gerçekleşeceği için ürünlerini piyasa değerinden ucuza satarak zarara uğrayabilir. Ticari malları pazara gelmeden önce satın alamayan tüccarlar, araçlardan o malları pahalıya almak zorunda kalacakları için maliyetleri artarak, kâr marjları düşecek veya zarara uğrayabileceklerdir. Tüketiciler ise, malları ucuza alıp pahalı satan araçlar sebebiyle ihtiyaç duydukları malları pahalı almak zorunda kalacaklardır. Ayrıca ticari malların pazar öncesinde araçlar tarafından satın alınması tekelleşmeye neden olabilecektir. Bu durumda piyasaya mal arzı belirli kişilerin elinde toplanacağı için pahalılık oluşacak ve toplum zarar görecektir.³⁹

Üretici veya tedarikçi ile tüketiciler arasında aracı olunmasının yasaklanmasının hikmeti, aracı zincirinden birisini kaldırmak⁴⁰ ürünlerin piyasa fiyatlarına yapılacak suni müdahalelerin önüne geçerek, piyasadaki arz talep dengesinin kendiliğinden oluşmasını sağlamaktır.⁴¹ Bu sayede hem üretici hem de tüketici korunmuş olacaktır. Günümüzde hasat döneminde ürünlerin üreticilerden toptan satın alınarak depolanması ve piyasaya tedricen sunulmasının aynı kapsamda değerlendirilmesi gerektiği gibi; ürünlerin üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadarki aracı zincirinin çokluğu da telakkî'r-rukban kapsamında değerlendirilmelidir. Çünkü bu tür işlemlerde elde edilen ürünlerin satılmasından kârı, üreticiden daha çok araçlar elde etmekte, üretici daha hasat yerinde karşılanarak ürünleri satın alınmaktadır.⁴²

1.3. Şehirlinin Köylü Adına Mal Satması

İslâm ekonomisinin piyasa fiyat dengesini temin etmek amacıyla koyduğu kurallardan birisi de şehirlilerin köylüler adına mal satmasının

³⁸ Osman Eskicioğlu, *İslâm ve Ekonomi*, 120

³⁹ Osman Eskicioğlu, *İslâm ve Ekonomi*, 120; Şevket Topal, "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2005), 222; Hamdi Döndüren, *Ticaret İlmihali*, 229; Fatih Turan, "İslâm Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (2015), 79; İsmail Köksal, "İslâm İktisadının Temelleri", *Bilimname* 7 (2005), 81 (73-92).

⁴⁰ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980), 388.

⁴¹ Süleyman Ateş, "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen", 82; Hamdi Döndüren, "İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", 121; İshak Emin Aktepe, "Nebevi Adalet: Hz. Peygamber'in Adalet Anlayışından Örnekler", *Din ve Hayat*, (2013), 15; Sinan Yılmaz, "İslâm Ekonomisinde Tüketicieyi Koruma ve Haksız Kazancı Önlemeye Yönelik Tedbirler ve Günümüz İslâm Topluluklarının Durumu", *1. Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finans Kongresi Bildiri Kitabı*, ed. Abdulkadir Atar (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018), 38.

⁴² Hamdi Döndüren, "İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", 121.

yasaklanmasıdır. Bu yasağın dayanağını Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "Hiçbir şehirli, köylünün malını satmasın" hadisi oluşturmaktadır.⁴³ Hz. Peygamber, pazara gelen malların yolda birkaç simsar tarafından karşılanıp satın alınarak, diğer esnaflara alıp satma imkânı bırakmayan tekellüğe ve ihtikâra dönük hiçbir uygulamaya müsaade etmediği gibi, köylünün mallarının simsarlarca halkın zararına yol açıcı şekilde tedricen satışına da müsaade etmemiştir.⁴⁴

Akid teorisi açısından bakıldığında şehirlinin köylü adına satış yapmasında herhangi bir sakıncanın olmaması gerekir. Zira akid, in'ikad ve sıhhat şartları tamamlandığında sahih olarak vasıflandırılır.⁴⁵ Akdin sıhhatiyle ilgili bir problem olmadığına göre, Hz. Peygamber'in şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklamasının piyasa fiyat dengesinin temini için olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ Hz. Peygamber'den nakledilen bu hadisle ilgili İbn Abbas'ın açıklaması da bu yaklaşımı destekler mahiyettedir. İbn Abbas, şehirlinin köylü adına satış yapmasının yasaklanmasının onun adına simsarlık yapmasının yasaklanması anlamına geldiğini söylemiştir.⁴⁷

Nevevî (ö. 676/1277), rivayetle ilgili olarak *حاضر لئاد* ifadesinin sadece köyden gelenler için değil, şehre dışarıdan mal getiren yabancılar için de kullanıldığını söylemektedir.⁴⁸ İbn Kudâme de (ö. 620/1223) bu ifadenin köy veya bedevi ayrımı olmaksızın şehre dışarıdan mal getiren yabancıları kapsadığı görüşündedir.⁴⁹

Şehirlinin köylü adına satışının engellenmesi ile üretici konumundaki kişilerin mallarını pazarda bizzat kendilerinin satması sağlanmış olacaktır. Bu sayede simsar konumundaki şehirli tüccar aradan çıkacağı için pazar fiyatları daha ekonomik olacaktır. Ayrıca aracılardan piyasaya müdahalesi asgariye ineceği için piyasa fiyatlarında suni artışlar oluşmayacak, tüketiciler de

⁴³ Buhârî, "Büyû", 58, 64, 68, 69, 70, 71; Müslim, "Büyû", 4, 11, 12, 18-21; Ebû Dâvûd, "Büyû", 45; Tirmizî, "Büyû", 17, 18; Muvatta, "Büyû", 96.

⁴⁴ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, 389; Osman Eskicioğlu, *İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1979), 86.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beirut: Dâru'l-Marife, 1411/1990), 3: 310; Ebû Saîd Abdüsselâm b. Habîb et-Tenûhî es-Sahnûn, *el-Müdevenetü'l-kübrâ* (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1415/1994), 2: 86, 172; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dâru'l-Marife, 1402/1981), 16: 181; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3: 101.

⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 162.

⁴⁷ Müslim, "Büyû", 6 (1521).

⁴⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Minhâc şerhu'l-Müslim* (Beirut: Dâru ih-yâ't-türâsî'l-arabi, ts.), 01: 164; Necîb el-Mutî'î, *Tekmilletü'l-Mecmû* (Beirut: Dâru'l-fikr, ts.), 13: 25.

⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 162.

ihtiyaç duydukları ürünlere daha ucuza ulaşabileceklerdir. Bu durum hem üretici hem de tüketici açısından daha yararlıdır. Ancak simsarlar üreticilerin pazar satışlarını engelleyip onların ürünlerini ucuza alıp kendileri daha pahalıya satmaya başladığında piyasa fiyatlarında artış olacak hem üretici malını daha ucuza vermiş olacağı için zarar edecek hem de tüketici aynı ürünü daha pahalıya temin etmiş olacaktır.⁵⁰

Fıkıh mezhepleri şehirlinin köylü adına simsarlık yapması konusuna akid teorisi açısından yaklaşmışlardır. Hanefî ve Şâfiî mezheplerinde akidlerin in'ikad ve sıhhat şartlarının şeklen varlığı akdin sahih olması için yeterli görüldüğünden, şehirlinin köylüden ürün satın alıp pazarda satması sahihtir. Ancak piyasada oluşacak fiyat artışlarının tüketici ve topluma vereceği zararın yanı sıra Hz. Peygamber'in bu tür işlemlerin yasaklandığını ifade eden rivayetleri sebebiyle akid mekruh kabul edilmiştir.⁵¹

Şâfiî mezhebinde kabul edilen diğer bir görüşe göre ise piyasaya arz edilen malların gıda maddesi gibi insanların ihtiyaç duyduğu ürün olması, piyasayı etkileyecek oranda olması ve o günkü fiyat üzerinden hemen piyasaya sürülmesi halinde şehirlinin köylü adına satış yapması haram kabul edilmiştir.⁵²

Mâlikî mezhebinde Hz. Peygamber'den nakledilen rivayet sebebiyle, şehirlinin köylü adına satım akdi yapması caiz görülmemiştir. Mâlikîler yasağın üreticinin aldanma riski sebebiyle getirildiği görüşündedirler.⁵³ Yasak olmasına rağmen akdin gerçekleştirilmesi durumunda feshin gerekli olup olmayacağı konusunda Mâlikîlerden iki farklı görüş nakledilmiştir. Bir grup feshi gerekli görürken diğer grup ise feshedilmeyeceğini savunmaktadır.⁵⁴

Hanbelî mezhebinde şehirlinin köylü adına satış yapmasının geçerliliği konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Bunlardan ilki şehirlinin köylü namına satım akdi yapmasının caiz olduğu, yapılan akdin sahih olduğu görüşüdür. Bu görüş sahipleri, şehirlinin köylü adına satış yapmasının Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını bildiren rivayetlerin günün koşulları içerisinde belirli bir durum için söylendiği kanaatindedirler.⁵⁵ Diğer görüşte ise,

⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 162.

⁵¹ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 63; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-Muhtâr*, 2: 26; Zeynüddîn b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nüceym, *Bahru'r-râik* (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1413/1993), 6: 108.

⁵² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 63; Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 8: 217; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 3: 414; Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13: 20.

⁵³ İbn Rüşd, *el-Beyan ve't-Tahsîl*, 9: 309.

⁵⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3: 184.

⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 162.

bu tür bir akid haram ve batıl kabul edilmiştir.⁵⁶ Ancak bunun için köylünün piyasa fiyatlarından haberdar olmaması, şehirlinin köylüden malları ticaret için alması, köylünün malını şehre getirirken hemen o günkü fiyat üzerinden satması, şehirlinin satın aldığı malları piyasaya sürmeyi geciktirmesinin toplumsal bir zarara yol açması gibi şartların oluşması gerekir.⁵⁷

İbn Abbas'ın "Hiçbir şehirli, köylünün malını satmasın"⁵⁸ rivayetinden kastın simsarlık olduğunu söylemesi önemlidir. Bu tanımlama günümüzdeki aracı kuruluşları da kapsamına alacak niteliktedir. Bazı Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî fakihlerin *خاضِرٌ لِيَادٍ* ifadesini sadece köylü olarak sınırlandırmaması, İbn Kudâme ve Nevevî gibi âlimlerin şehre dışarıdan mal getiren her yabancıncının bu kapsama dâhil edileceğini söylemesi günümüzdeki ticari zinciri tahlil etmemiz açısından önemlidir. Günümüzde *خاضِرٌ لِيَادٍ* ifadesinin yansıması üretim aşamasından sonra ürünlerin tüketicilere ulaştırılmasına aracılık eden komisyonculuk, kabzımallık, distribütörlük gibi isimlendirilen bir kurum haline gelmiştir. Üretici konumundaki köylüler, mallarını bizzat kendileri satmadıkları için evvela aracılık yapan komisyonculara mallarını satmaları gerekiyor. Komisyoncular da aynı malları pazar esnafına satıyor. Bazen mal pazara ulaşmadan önce birkaç el değiştirebiliyor. Bu durum da piyasalarda arz talep dengesi dışında suni bir fiyat artışına neden oluyor. Üretici mallarının pazar fiyatlarından çok düşük satılmasından dolayı zarar ettiğini söyleyerek üretimi azaltıyor. Tüketici ise malları çok daha pahalıya alarak zarar ediyor. Bu sebeple Hz. Peygamber, "İnsanları alışverişlerinde kendi hallerine serbest bırakınız. Allah insanları birbirinden faydalandırıp rızıklandırır"⁵⁹ hadisi çerçevesinde simsarlar gibi piyasaya dışarıdan müdahale eden dış unsurların engellenmesi önemlidir.

⁵⁶ Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Hirakî, *Muhtasar* (Dârus'-sahabe, 1413/1993), 1: 68; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4: 163.

⁵⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Kâfi* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1414/1994), 2: 16; Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ez-Zerkeşî, *Şerhu'l-Zerkeşî alâ metni'l-Hirakî* (Riyad: Mektebetü'l-Übeykan, 1413/1993), 3: 646.

⁵⁸ Buhâri, "Büyü", 58, 64, 68, 69, 70, 71; Müslim, "Büyü", 4, 11, 12, 18-21; Ebû Dâvud, "Büyü", 45; Tirmizî, "Büyü", 17, 18.

⁵⁹ Müslim, "Büyü", 6 (1522); Ebû Dâvud, "Büyü", 11.

1.4. İhtikâr

İslâm ekonomi sisteminin ticari muamelelerle ilgili getirdiği esaslardan birisi de ihtikâr yasağıdır. İhtikâr, bir malı değerinden pahalıya satmak amacıyla stoklamaktır.⁶⁰

Hız Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen, "Her kim yiyecek maddelerini kırk gün saklarsa Allah ondan, o da Allah'tan uzak olur"⁶¹; "Malını çarşıya getiren, rızkını alır. Muhtekir ise lanetlenir."⁶²; "Muhtekir, günahkârdır."⁶³; "Müslümanların gıda maddesini ihtikâr eden kimseyi Allah, cüzzam ve iflas ile cezalandırır."⁶⁴; "Kim fiyatların yükselmesini ümit ederek Müslümanlara ihtikâr yaparsa hata etmiştir."⁶⁵ rivayetleri ihtikârın yasaklandığını bildirir.

Hanefî mezhebinde ticari faaliyetlerde serbest piyasa esası kabul edilmekle birlikte bazı durumlarda devlete müdahale yetkisi tanınmıştır. Hanefî mezhebinde ihtikâr gıda maddeleriyle sınırlandırılmıştır. Mezhep içerisinde ihtikârın gerçekleşmesi için stoklanan malın nereden satın alındığı da önem arz eder. Ebû Yûsuf, her türlü ihtiyaç malzemesinde ihtikârın olabileceği görüşünü benimsemiş olsa da Hanefî mezhebinde üreticinin malında ihtikâr olmayacağı görüşü hâkimdir. Küçük bir şehirde veya küçük bir şehre yakın yerden satın alınıp stoklanan maddeler ihtikâr kapsamında değerlendirilirken, büyük bir şehirde satın alınıp stoklanan maddeler ihtikâr kapsamına dâhil edilmemiştir.⁶⁶ İmam Ebû Hanîfe şehir dışından getirilen gıda maddelerinin stoklanmasının ihtikâr kapsamında değerlendirilmeyeceği kanaatindedir. Çünkü şehirlinin hakkı şehir içerisinde satın alınıp stoklanan maddeler üzerinde taalluk eder. Ebû Yûsuf ise nakledilen iki görüşünden birisinde Ebû Hanîfe ile aynı kanaate sahip olmakla birlikte diğer görüşünde yarım millik mesafeden şehre getirilen maddelerde stok yapmanın ihtikâr kapsamına dâhil olacağını söyleyerek mekruh olduğunu bildirmiştir.⁶⁷

İhtikârın zararının darlık ve bolluk anına, şehrin küçük veya büyük oluşuna göre değişmesi ve konuyla ilgili rivayetlerin harama izafesinin kesin

⁶⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4: 161; ; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 129; Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 8: 216; Şîrâzî, *el-Mühhezzeb*, 2: 64.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 33.

⁶² İbn Mâce, "Ticârât", 6.

⁶³ İbn Mâce, "Ticârât", 16.

⁶⁴ İbn Mâce, "Ticârât", 6.

⁶⁵ Müslim, "Musâkat", 130, 139; Ebû Dâvûd, "Büyû", 47.

⁶⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, 4: 377; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4: 161; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 129; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6:27.

⁶⁷ Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî, *el-Muhîtü'l-Burhânî* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye,1424/2004), 7: 145.

olmaması gibi gerekçelerle ihtikâr Hanefî mezhebinde çoğunluğa göre mekruh kapsamında değerlendirilmiştir.⁶⁸

İhtikârla ilgili Hanefîlerde yer alan diğer bir görüş onun haram olmasıdır. İmam Muhammed'e ait olan bu görüş sonraki bazı Hanefîler tarafından da dile getirilmiştir. Zira Hz. Peygamber'den nakledilen rivayette muhtekirin lanetleneyeceği ifade ediliyor. Lanetlenme ise bir şeyin haram olmasını gerektirir. Ayrıca "Kim kırk gün gıda maddelerinde ihtikâr yaparsa Allah ondan o da Allah'tan beri olur" rivayetindeki tehdit de ihtikârın haram olmasını gerektirir.⁶⁹

Hanefî mezhebinde ihtikârın gerçekleşmesi için malların ne kadar süre stokta bekletileceği konusunda iki farklı görüş vardır. Hz. Peygamber'den nakledilen "Her kim yiyecek maddelerini kırk gün saklarsa Allah ondan, o da Allah'tan uzak olur"⁷⁰ rivayeti sebebiyle yasak kapsamında değerlendirmek için ihtikâr kapsamındaki bir maddenin kırk gün stoklanmasını gerekli görmüşlerdir. Diğer görüşte ise süre bir aydır. Bir aydan daha az süre mal stoklamanın piyasalarda darlığa sebep olmayacağı söylenmiştir.⁷¹ Ebû Yûsuf'un bu süreyi bir sene olarak belirlediği de rivayet edilmiştir.⁷² Hanefî mezhebi içerisinde dile getirilen bir diğer görüşte ise, süre sınırlaması olmaksızın insanların sıkıntıya düşeceği herhangi bir süre içerisinde mal stoku yapmak ihtikâr olarak değerlendirilmiştir.⁷³ İhtikârın süresi için tayin edilen alt sınırın muhtekirin cezalandırılması için konulduğu belirtilmiştir. Kısa bir süre dahi insanların ihtiyaç duyduğu maddelerin piyasadan çekilerek stoklanması günah olarak nitelendirilmiştir.⁷⁴

Hanefî mezhebinde İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'den nakledilen görüşe göre, muhtekire devlet müdahalede bulunarak mallarını satışa sunmaya zorlayabilir. Malları piyasaya sürmemekte ısrarcı olanlar hapsedilerek tazir ile cezalandırılır.⁷⁵ Ebû Hanîfe'den ise konuyla ilgili iki farklı görüş nakledilmiştir. Birincisi muhtekirin mallarının satışa zorlanması hacr olarak

⁶⁸ Merginâni, *el-Hidâye*, 4: 377; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4: 161.

⁶⁹ Merginâni, *el-Hidâye*, 4: 377; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 129.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 33.

⁷¹ Merginâni, *el-Hidâye*, 4: 377.

⁷² Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, 6: 28.

⁷³ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 129.

⁷⁴ Merginâni, *el-Hidâye*, 4: 377; Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, 6: 28; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkam* (Beyrut: Daru İhyai'l-kütübî'l-arabi, ts.) 1: 322.

⁷⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 129; Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, 6: 28.

değerlendirilerek caiz görülmemiştir. İkincisinde ise, muhtekirin malları toplumsal maslahat gereği zorla satışa sunulabilir.⁷⁶

Şâfiî mezhebinde ihtikâr, “Düşük fiyata satın alınan gıda maddelerini toplumun ihtiyaç duymasına rağmen fiyatların yükselme zamanına kadar piyasaya sürmemek” şeklinde tarif edilmiştir.⁷⁷ Mezhep içerisinde ihtikârın haram değil mekruh olduğu görüşü⁷⁸ dile getirilse de Hz. Peygamber’den rivayet edilen muhtekirin lanetleneyeceği şeklindeki hadislerle⁷⁹ dayanılarak haram kabul edilmesi daha isabetli görülmüştür.⁸⁰ “Malını çarşıya getiren, rızkını alır”⁸¹ hadisi ihtikâr içerisinde dâhil olmayacağı söylenmiştir.⁸²

Hz. Peygamber’den nakledilen ihtikârla ilgili rivayetlerde⁸³ yiyecek maddelerine vurgu yapılması, Şâfiî mezhebinde ihtikârın gıda maddeleri ile sınırlı tutulmasına neden olmuştur.⁸⁴ İnsanların ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri ihtikâr olarak değerlendirilirken, gıda maddesi olmakla birlikte insanların asli ihtiyaçları kapsamına dâhil edilmeyenler ise “iddihar” (depolama) kavramı ile izah edilerek bir sakınca görülmemiştir.⁸⁵ Ancak bazı maddelere aşırı ihtiyaç duyulduğu dönemde ihtikârın yiyecek maddeleri dışındaki malzemeler için de geçerli olabileceği görüşü de dile getirilmiştir.⁸⁶ Bu durum insanların acil ihtiyaç duyduğu her türlü maddeyi ihtikâr kapsamında değerlendirmenin Şâfiî mezhebine göre yanlış olmayacağı anlamına gelmektedir.⁸⁷

İhtikâr için süre tayini yapılmayan Şâfiî mezhebinde muhtekirin mallarının zorla sattırılması hacr olarak değerlendirilmiştir. Ancak piyasada daralmanın yaşandığı kıtlık dönemlerinde muhtekirin mallarının zorla sattırılabilmesi de ifade edilmiştir.⁸⁸

Mâlîkî mezhebinde her türlü ihtiyaç malzemesinde ihtikârın gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir.⁸⁹ Gıda maddesi dahi olsa insanların temininde

⁷⁶ Zeylâi, *Tebiyînü'l-Hakâik*, 6: 28.

⁷⁷ Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 8: 216; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 64.

⁷⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 41; Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13:45.

⁷⁹ İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

⁸⁰ Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 8: 216; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 64.

⁸¹ İbn Mâce, “Ticârât”, 6.

⁸² Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 64; Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13:45.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 33.

⁸⁴ Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 8: 216; Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13: 44.

⁸⁵ Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13:45.

⁸⁶ Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13:45.

⁸⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 64; Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13:44.

⁸⁸ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 64; Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13: 48.

⁸⁹ İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-tahsil*, 7: 360.

güçlük yaşamadıkları bolluk zamanında stoklama yapmak ihtikâr olarak değerlendirilmemiştir.⁹⁰ Mâlikî mezhebinde dışarıdan pazara mal getirenler değil, şehirdeki malları satın alarak stoklayanlar muhtekir olarak adlandırılmıştır.⁹¹ Çünkü şehirde bu maddelerin stoklanması fiyatların artmasına ve insanların bundan zarar görmesine sebebiyet verir.⁹² Bununla birlikte zarar verme şartına bağlı olmaksızın herhangi bir malzemenin stoklanmasının ihtikâr sayılması gerektiği görüşü de dile getirilmiştir.⁹³

İhtikârın gerçekleşmesi için belirli bir süre şartı getirmeyen Mâlikî mezhebinde piyasalarda istikrarın hâkim olduğu, toplumda ihtiyaç maddelerini temin etme konusunda sıkıntılar yaşanmadığı dönemlerde devletin tacirlere mallarını satışa sunmaları konusunda baskı yapması hacr olarak değerlendirilerek caiz görülmemiştir. Ancak, toplumda gıda temini konusunda sıkıntılar yaşandığında devlet başkanı muhtekirlere mallarını satışa sunmaları konusunda baskı yapabilir.⁹⁴

Hanbelî mezhebinde ihtikâr haram kabul edilir. Ancak ihtikârın gerçekleşmesi için stoklanan malların temel gıda malzemesi olması gerekir. Katık maddeler olarak kabul edilen bal, helva, yağ gibi malzemeler ile hayvan yemlerinin stoklanmasında bir beis görülmediği nakledilmiştir.⁹⁵ Ayrıca "Dış piyasalardan pazara mal getiren rızıklanır, muhtekir ise lanetlenir"⁹⁶ hadisi gereği üreticinin kendi ürettiği malın bir kısmını stoklaması veya dış piyasalardan pazara mal getiren tüccarın malı stoklaması ihtikâr kabul edilmez.⁹⁷ Hanbelî mezhebinde ihtikârın gerçekleşmesi için insanlarda zarar ve sıkıntının oluşması gerekir. Ürünlerin stoklanmasının piyasa üzerinde hiçbir etkisinin görülmediği büyük yerleşim yerlerinde ihtikârdan söz edilemez. Bununla birlikte pazarlarda bolluğun oluştuğu dönemlerde stoklar sebebiyle piyasalarda darlık oluşmuyorsa küçük yerleşim yeri de olsa ihtikârdan söz

⁹⁰ İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-tahsîl*, 7: 360.

⁹¹ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi İbn Cüzey, *el-Kavânîni'l-fikhiyye* (Beyrut: Dâru'l-kalem, ts.), 1: 169.

⁹² İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-tahsîl*, 7: 360; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî el-Girnâfi, *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ Muhtasari'l-Halîl* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1416/1994), 6: 254.

⁹³ İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-tahsîl*, 7: 360.

⁹⁴ İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-tahsîl*, 7: 360; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-Mâzîrî, *Şerhu't-Telkîn* (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2008), 2: 1010.

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 167.

⁹⁶ İbn Mâce, "Ticârât", 6.

⁹⁷ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2: 25.

edilemezken, piyasada daralmanın yaşandığı dönemlerde büyük şehirde dahi mal stoku ihtikâr olarak değerlendirilir.⁹⁸

Günümüz İslâm hukukçuları içerisinde İmam Mâlik ve İmam Ebû Yûsuf'un dile getirdiği her türlü ihtiyaç malzemesinin stoklanmasının ihtikâr kapsamına dâhil edileceği görüşünü benimseyenler çoğunluktadır. Bu görüş sahipleri ihtikârla ilgili rivayetlerde yer alan gıda maddesinin örnek kabilinden olduğunu kabul ederler.⁹⁹ Klasik kaynaklarda yer alan kırk günlük süreyi ise bağlayıcı kabul etmezler. Bu yaklaşım tarzına göre, insanların ihtiyaç duyduğu çeşitli ürünleri darlık dönemlerinde kısa süre için dahi olsa piyasadan çekip stoklamak ihtikâr anlamına gelir.¹⁰⁰ Çünkü günümüz koşullarında ihtikârın gerçekleşmesi için bir ay ya da kırk günlük bir sürenin geçmesi gerektiğini söylemek piyasa koşulları ile bağdaşmayacaktır. Bugün sağlıktan enerjiye, gıdadan hayvan yemlerine kadar birçok maddede anlık arz daralmasının piyasaya zararı çok büyük olmaktadır. Örneğin, petrol ürünlerindeki stokun ihtikâr kapsamına dahil olması için bir ay beklemek toplumda büyük bir kaos oluşturur. Aynı şekilde sağlık sektöründe ilaç, serum gibi maddelerde yapılan stokun ihtikâr olarak değerlendirilmesi için kırk gün beklemenin meydana getireceği ölümcül zararların miktarı da büyük olacaktır. Dolayısıyla Hanefi mezhebi içerisinde ihtikârın oluşması için tayin edilen bir ay veya kırk günlük sürenin o dönemlerde zararının ortaya çıkması için geçmesi gereken ortalama süre olma ihtimali yüksektir. Günümüz koşullarında ise, ihtikâr için süre tayinini gereksiz gören Hanefiler dışındaki mezheplerin benimsediği görüş ekseninde hareket etmenin daha isabetli olacağı,¹⁰¹ bu sayede ihtikârın sebep olacağı tekelleşme ve toplumsal zarar gibi etmenler minimize edileceği görüşü benimsenmiştir.¹⁰² Ancak ihtikârın gerçekleşmesinde zamandan tamamen soyutlamak yerine topluma vereceği zarara göre bir değerlendirmenin yapılması daha uygun olacaktır. Bazı ürünlerden 40 gün mahrum olmak bir zarar ortaya çıkarmasa da bazılarında ise kısa bir süre mahrum olmak telafisi güç zararlara yol açabilecektir. Dolayısıyla ihtikârın oluşması için geçmesi gereken süre yerine oluşacak zarara endekslenmesi daha isabetli olacaktır.

⁹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 167.

⁹⁹ Karadâğî, *İslâm İktisâdına Giriş*, 132; Hamdi Döndüren, "İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", 120; Süleyman Ateş, "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen", 83.

¹⁰⁰ Hamdi Döndüren, "İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", 120; Süleyman Ateş, "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen", 83; Aslan – Koçal, "İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihi ve Felsefi Bir Çerçeve", 39.

¹⁰¹ Zeki Uyanık, "İslâm Hukukunda İhtikâr", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16 (2010), 444.

¹⁰² İsmail Köksal, "İslâm İktisadının Temelleri", 80.

2. İSLÂM EKONOMİ SİSTEMİNDE PİYASA İSTİKRARINI TEMİN İÇİN DEVLETİN MÜDAHALESİ

İslâm ekonomi sisteminde, ürünlerin piyasa fiyatlarının serbest bir şekilde, arz ve talep dengesi kapsamında belirlenmesi prensibi benimsenmiştir. Bu sistemde, ticaret serbest rekabet şartlarına uygun olarak gerçekleşecektir. Bu kapsamda Hz. Peygamber döneminden itibaren, pazarlarda serbest bir şekilde ticari faaliyette bulunma imkânı sunulmuştur. Alışverişte bulunmak isteyen taraflar açısından kısıtlama sayılacak uygulamaların yapılmasına müsaade edilmemiştir. Ayrıca, piyasada oluşabilecek fiyat dalgalanmaları da arz-talep dengesi kapsamında piyasa şartları içerisinde değerlendirilerek, fiyatlara müdahalede bulunmak tercih edilmemiştir.¹⁰³ Bununla birlikte tekelleşmelerin piyasayı daraltması, ihtikârın ortaya çıkması ve suni fiyat artışlarının görülmesi halinde devletin piyasaya müdahalesi de kaçınılmazdır.¹⁰⁴ Piyasa müdahalesi rekabet şartlarını sağlamak, tüketicilerin aldatılmasını engellemek ve spekülatif fiyat artışlarını durdurmak maksadıyla yapılır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), fiyat artışları sebebiyle piyasaya müdahale talebi karşısında “Hiç şüphesiz, fiyatları tayin eden, değiştiren ve artıran Allah'tır. Kıyamet gününde, can ve mal hususunda bana karşı hak iddiasında bulunulmasını istemem.”¹⁰⁵ sözüyle serbest piyasa ekonomisine dikkat çekmiş, piyasa fiyatlarını belirlemekten kaçınarak esnafı ticari faaliyetlerinde serbest bırakmayı tercih etmiştir. Bu sayede serbest rekabet anlayışını piyasalara yerleştirmek istemiştir.¹⁰⁶ Hz. Peygamber'den fiyatlara müdahale talebinin, ticari ahlakın topluma hâkim olduğu, üretici ve tüketicilerin istismar edilmediği, ihtikârın görülmediği bir ortamda istendiği göz ardı edilmemelidir.¹⁰⁷ Piyasa fiyatlarına müdahale edilmeyeceği anlayışı, diğer ekonomik sistemlerde kabul edilen “bırakınız yapsınlar” teorisinin benimsendiği anlamına gelmemelidir. Ticari ahlakın bozulmasıyla birlikte suni fiyat artışlarının yaşandığı ve

¹⁰³ Abdullah Çolak, “İslâm'ın İktisâdî Prensipleri”, 43; Fatih Turan, “İslâm Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması”, 79; Şevket Topal, “İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler”, 215.

¹⁰⁴ Muhammed Nejatullah Siddiki, “Ekonomide Devletin Rolü İslâmî Bir Bakış Açısı”, trc. Faruk Taşçı (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 3; Ömer Faruk Habergören, *İslâm Hukukunda Sermaye ve Sermaye Hareketleri* (Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, 2005), 161; Fatih Kazancı, “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslâm Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, 170.

¹⁰⁵ İbn Mâce, “Ticaret”, 27; Ebû Dâvud, “Büyû”, 49; Tirmizî, “Büyû”, 73.

¹⁰⁶ Hamdi Döndüren, “İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, 119; Ali İhsan Samurkaş, *Türkiye'de ve Hz. Muhammed Döneminde Enflasyon Düşüncesi* (Ankara: Rehber Yayınları, 1993), 433; Rasih Demirci, *Ekonominin Temelleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 85.

¹⁰⁷ Hamdi Döndüren, “İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklam-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi”, 119.

serbest rekabet ilkesinin oluşmadığı dönemlerde devletin fiyatlara müdahalesi caiz görülmüştür.¹⁰⁸ Dolayısıyla İslâm ekonomisinde devlet, üretim ve pazarlamanın önündeki engelleri kaldırmak, özel mülkiyetin yanı sıra toplumsal menfaatleri de muhafaza etmekle görevlidir. Bunu gerçekleştirmek için de üretici, tüccar ve tüketicilerin menfaatlerini koruyucu tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlerle insanların menfaatlerinin korunmasıyla birlikte piyasa fiyat istikrarının muhafazası da hedeflenmiştir. Üretici ile tüketicinin doğrudan buluşmasını ve pazara mal sirkülasyonunu engelleme amacıyla olan girişimlerin kaldırılması bu tedbirlerden bazılarıdır.¹⁰⁹

İslâm hukukunda devletin fiyatlara müdahalesi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanefî mezhebinde, kişisel özgürlük ön plana çıksa da toplumsal maslahatın gerektirdiği durumlarda devletin piyasaya müdahalesi kabul edilmiştir.¹¹⁰ İmam Ebû Hanîfe piyasa fiyatlarına devlet müdahalesine mesafeli yaklaşmayı tercih etmiştir. Suni fiyat artışlarının olduğu, kamu zararının başka bir yolla engellenmesinin mümkün olmadığı dönemlerde devletin fiyat sınırlaması yapmasına izin verilebileceğini söylese de tüccarın belirlenen fiyatta satış yapmaya zorlanamayacağı kanaatindedir. Örneğin ihtikârda bulunan kişinin mallarının zorla sattırılmasını caiz görmemiştir. Muhtekirin hapis cezası dâhil çeşitli şekillerde cezalandırılabilmesi ancak, mallarının zorla sattırılmayacağı kanaatindedir. İmam Ebû Hanîfe, tüccarı satışa zorlamanın hür, akıl-baliğ kişiyi hacr (hukuki tasarrufların engellenmesi) etmek anlamına geleceğini söyleyerek bunu caiz görmemiştir.¹¹¹ Kur'an-ı Kerim'de "Ey Mü'minler rızaya dayalı bir ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin" (Nisa, 4/29) ayeti ile kendi iradeleri dışında kişilerin ticarete zorlanamayacakları bildirilmiştir.¹¹² Ayrıca Hz. Peygamber'den nakledilen "Kişinin malı onun rızası olmaksızın bir başkasına helal olmaz." ve "Hiç şüphesiz, fiyatları tayin eden, değiştiren ve artıran Allah'tır..."¹¹³ rivayetleri devletin istediği bedelden tüccara zorla satış yaptırmasının caiz olmadığını gösterir.¹¹⁴ İmam Muhammed ise, muhtekirin mallarının zorla piyasaya

¹⁰⁸ Hamdi Döndüren, "İslâm Hukukuna Göre Akdin Fesinden Doğan Tazminat, Rekabet, Rekâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", 119.

¹⁰⁹ Şevket Topal, "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler", 222.

¹¹⁰ Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 12: 217, 219; Zeylâi, *Tebyînü'l-Hakâik*, 6: 28.

¹¹¹ Mevsîli, *el-İhtiyâr*, 4: 161.

¹¹² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 129.

¹¹³ İbn Mâce, "Ticârât" 27; Ebû Dâvud, "Büyû" 49; Tirmizî, "Büyû" 73.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i*, 5: 129; Damad Efendi, *Mecma'u'l-Enhûr*, 2: 548; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 6: 400.

sürdürülebileceği görüşündedir. Muhtekirin fiyatlar hususunda insanları aldatmasına müsaade edilmeyeceği gibi, kendi haline de bırakılması söz konusu olmaz.¹¹⁵

Hanefiler içerisinde tüccara veya muhtekire belirlenen fiyat üzerinden mallarının zorla sattırılması konusunda farklı görüşler olsa da, suni fiyat artışları neticesinde oluşan kamu zararı gerekçesiyle devletin fiyatlara müdahalesine izin verilmiştir. Hatta toplumsal sıkıntı ileri boyutlara ulaştığında devlet zorunluluk sebebiyle muhtekirin mallarına el koyarak halk arasında dağıtımını yapabilir. Ancak bu zaruret miktarınca sınırlı olmalıdır.¹¹⁶

Şâfiî mezhebinde piyasanın fiyat istikrarının sağlandığı ve ürünlerin bol olduğu zamanlarda tes'îr (fiyat tespiti/ kontrolü) caiz görülmemiştir. Çünkü böyle bir ortamda devletin fiyat belirlemesi hacir anlamına gelir.¹¹⁷ Ancak pazar daraldığında ve piyasada suni fiyat artışları olduğunda devletin piyasaya müdahalesi konusunda Şâfiîlerde iki farklı yaklaşım benimsenmiştir.¹¹⁸ Birinci yaklaşım mezhebin genel ilkelerine aykırı da olsa caiz olmasıdır. Buna delil olarak Hz. Ömer'in Hâtıb b. Ebî Beltea'ya söylediği nakledilen¹¹⁹ ürünlerin fiyatlarını mevcut piyasa fiyatına yükseltmesi veya pazarı terk etmesi ifadesi gösterilir.¹²⁰ Ayrıca Hz. Ali'nin gıda maddeleri ile ilgili tavan fiyat uygulamasına riayet etmeyenlerin mallarını yaktığı yönündeki rivayet de delil olarak nakledilmiştir.¹²¹ Tüccarın ürününü normal pazar fiyatlarına göre satışa sunması gerekiyor. Şayet bunu yapmıyorsa devlet ürünlerin piyasa değerleri ile satışının yapılması konusunda müdahalede bulunabilir. Bu haram kılınan tes'îr kapsamında değerlendirilmez.¹²² Ancak devletin fiyatlara müdahalesini caiz görenler bunu piyasa istikrarının bozulduğu dönemlerde insan ve hayvan gıda maddeleri ile sınırlı tutmuşlardır.¹²³ Devlet fiyatlara müdahale ettiğinde bu karara uyulması zorunludur. Aksi halde kişi tazir ile cezalandırılır. Devletin belirlediği fiyat dışında yapılan alışverişin sahih olup olmayacağı

¹¹⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i'*, 5: 129; Mevsîli, *el-İhtiyâr*, 4:161.

¹¹⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâ'i'*, 5: 129; Zeylâî, *Tebyînu'l-hakâik*, 6: 28.

¹¹⁷ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 408.

¹¹⁸ Cüveynî, *Nihâyetü'l-metlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 6: 63; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 3: 413

¹¹⁹ Mâlik, *Muvatta*, 4: 942(2399. rivayet)

¹²⁰ Cüveynî, *Nihâyetü'l-metlab fi dirâyeti'l-mezheb*, 6: 63; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 3: 413.

¹²¹ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 408.

¹²² Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 3: 413; Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*, 13: 29.

¹²³ Gazzâlî, *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 8: 217; Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 3: 413; Rafîi, *el-Azîz şerhu'l-vecîz*, 4: 127.

konusunda ise farklı görüşler olmakla birlikte tercih edilen görüş akdin sahih olmasıdır.¹²⁴

Şâfiî mezhebi içerisinde kabul edilen diğer bir görüş ise tes'îrin hiçbir şekilde caiz olmadığıdır.¹²⁵ Hatta devletin piyasaya müdahale ederek fiyat belirlemesinin haram olduğu da söylenmiştir. Zira Kur'an, "Allah kullarına karşı latiftir. Dilediğini rızıklandırır." (Şûra, 19) ayetiyle insanların kazançlarının Allah'ın takdirinde olması gerektiğini ifade eder. Fiyat belirleme ise kişiyi hacr altına almak anlamına gelir.¹²⁶ Hz. Peygamber'in fiyatlara müdahale talebi üzerine fiyatları tayin edenin Allah olduğunu bildiren rivayeti¹²⁷ de devletin piyasa fiyatlarına müdahale edemeyeceğini gösterir.¹²⁸ Ayrıca İbn Beltea rivayetinde Hz. Ömer yaptığı müdahaleyi kazâi veya diyani bir uygulama olarak tanımlamayıp, halkın menfaatine uygun olacağı kanısına sahip olduğu için müdahale ettiğini belirterek istediği fiyattan satış yapmakta İbn Beltea'yı serbest bırakmıştır. Bu durum piyasa fiyatlarına müdahalenin caiz olmadığını gösterir.¹²⁹ Şâfiî mezhebi içerisinde devletin piyasa fiyatlarına müdahalesini caiz görmeyenler yukarıda yer verilen Hz. Ali rivayetini ise sahih görmemişlerdir.¹³⁰ Zira başka bir rivayette Hz. Ali fiyatların piyasanın altında tutulduğunu gördüğünde ceza uygulamaksızın sadece uyarı da bulunmayı tercih etmiştir.¹³¹

Şâfiî mezhebi içerisinde devletin müdahale yetkisini sadece ihtikâra has kılanlar da vardır.¹³² İhtikâr dışında devlet piyasaya müdahale ederek fiyat belirlemesi, ikrah altında satış anlamına geleceği için batıl kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Ümmetimden hata, unutma ve zorlandıkları şey kaldırılmıştır." hadisi ikrah altında yapılan akidlerin batıl olmasını gerektirir. Dolayısıyla da devlet müdahalesi ile yapılan akidler de batıl olacaktır.¹³³ Ancak devlet fiyatları belirledikten sonra satış hususunda serbest bırakırsa

¹²⁴ Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 3: 414.

¹²⁵ Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, 3: 413; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2: 39; Rafiî, *el-Azîz şerhu'l-vecîz*, 4: 127.

¹²⁶ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 410.

¹²⁷ İbn Mâce, "Ticaret", 27; Ebû Dâvud, "Büyü", 49; Tirmizî, "Büyü", 73.

¹²⁸ Şîrâzî, *el-Mühazzeb*, 2: 63

¹²⁹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-metlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 6: 63; Müzenî, *Muhtasarü'l-Müzenî*, 8: 191; Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 407.

¹³⁰ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 410

¹³¹ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 410

¹³² Necîb el-Mutî'î, *Tekmilletü'l-Mecmû*, 13: 29; Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 410.

¹³³ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 411.

alışveriş caizdir. Tüccar fiyatlar hususunda baskı altında kaldığını söylerse durum değişir.¹³⁴

Mâlikî mezhebinde ise, piyasadaki suni fiyat artışları toplumsal bir zarara sebebiyet vermeye başladığında devlet fiyatlara müdahale edebilir. Piyasada istikrarın sağlandığı ortamlarda ise devletin müdahalesi caiz değildir.¹³⁵ Suni fiyat artışı ile piyasa istikrarını bozan kişilerin pazardan men edilmesini İmam Mâlik uygun görmemiştir. Bununla birlikte İmam Mâlik'ten nakledilen rivayetlerde Hz. Ömer'in Hatib b. Beltea'yı pazardan çıkarmasını delil göstererek piyasa fiyat istikrarını bozanların, uyarılara rağmen bu tutumlarından vaz geçmezlerse pazardan uzaklaştırılabileceklerine dair görüş de nakledilmiştir.¹³⁶ Şayet pazardan men edilme şıkkı tercih edilmez ise, onların belirlediği fiyatlar normal piyasa fiyatlarına indirilebilir.¹³⁷ Fiyat belirlenmesinin ardından piyasada bu kurala uymayanlar pazardan men edilir. Piyasaya müdahale edilebilecek ürünler ölçü ve tartıyla satışa sunulanlarla (misli olanlar) sınırlandırılmıştır.¹³⁸

Hanbelî mezhebinde piyasa fiyatlarına devletin müdahalesi haram kabul edilmiştir.¹³⁹ Hz. Peygamber'den fiyatları tayin edenin Allah olduğunu bildiren rivayet¹⁴⁰ tes'îrin yasaklanmasının dayanağını oluşturur. Hanbelî mezhebinin bir diğer dayanağı da insanların anlaştıkları bedeller üzerinden satım akdi yapma yetkisinin ellerinden alınmasının zulüm olarak kabul edilmesidir. Zulüm ise haramdır. Ayrıca mallarını istedikleri fiyatla satamayacağını bilen tüccarlar o pazara mal getirmeyi bırakacağı için piyasalarda pahalılığa sebep olunacaktır. Bu sebeplerle tes'îr caiz görülmemiştir.¹⁴¹ Hanbelî mezhebi devletin piyasaya müdahale ederek bir fiyat belirlemesinin ardından buna muhalefet edenleri tehdit etmesini ikrah kapsamına alarak akdi batıl görür. Ancak suni fiyat artışlarını engellemek için toplumsal maslahat gereği

¹³⁴ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 411.

¹³⁵ Nemerî, *El-Kâfi fi fûrû'î'-Mâlikiyye*, 2: 730

¹³⁶ Nemerî, *El-Kâfi fi fûrû'î'-Mâlikiyye*, 2: 730; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 1: 169.

¹³⁷ İbn Rüşd, *el-Beyân ve'l-Tahsîl*, 9: 355

¹³⁸ Ömer et-Temîmî, *Şerhu't-Telkîn*, 2: 1013.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 164; Ebû İshâk Burhânüddîn b. Müflîh b. İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997), 4: 47.

¹⁴⁰ İbn Mâce, "Ticârât", 27; Ebû Dâvud, Büyû' 49; Tirmizî, Büyû' 73.

¹⁴¹ İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 2: 25; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 4: 164.

tüccarların piyasa fiyatlarında satışa zorlanmasının caiz olacağı da ifade edilmiştir.¹⁴²

İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve muasır bazı fakihlere göre, ihtikâr ve tekelleşmeler neticesinde suni fiyat artışlarıyla birlikte toplumsal zararların olduğu dönemlerde devletin normal piyasa fiyatları (emsal fiyat) üzerinden pazar fiyatlarına müdahale etmesi vaciptir.¹⁴³ Çünkü suni fiyat artışlarına rağmen piyasalara müdahale etmemek halka zulmetmek anlamına gelir. Piyasaları değiştirenin Allah olduğunu bildiren hadis¹⁴⁴ piyasa istikrarının sağlanmış olduğu bir dönemde fiyatlarda arz eksikliği veya talep fazlalığı gibi sebepten kaynaklanan pahalılık esnasında söylenmiş bir sözdür. Dolayısıyla bu durum tekelleşme, ihtikâr gibi nedenlerle suni fiyat artışlarının olduğu bir dönem için geçerli değildir.¹⁴⁵ İbn Kayyim birlik, oda gibi esnaf kuruluşlarına bazı ürünlerin satışı konusunda imtiyazlar tanınarak onların piyasada tekelleşerek diledikleri fiyattan satış yapmalarını yeryüzünde fesat çıkarmak, zulüm ve isyan olarak adlandırır. Bunların sattıkları ürünler için devletin tavan fiyat belirlemesinin gerekliliği konusunda ilim ehlinin ihtilafının olmadığını belirtir. Çünkü bu tür kuruluşlar üyelerinin menfaati için halkın zararını göz ardı ederek ellerindeki ürünlerin başkaları tarafından satışa sürülmesine izin vermezler. Bu durum ise o ürünlerden satmak isteyen esnafalara hem de müşterilere zulüm anlamına gelir. Ayrıca söz konusu ürün kalemlerinde tekelleşme olacağı için suni fiyat artışları neticesinde pahalılık oluşacak ve piyasa istikrarı bozulacaktır.¹⁴⁶

Günümüz araştırmacılarından Celal Yeniçeri, Hz. Peygamber döneminde fiyatlara doğrudan müdahale yerine dolaylı müdahale edildiğine işaret ettikten sonra günümüzde olması gereken piyasa politikasını şu şekilde anlatıyor: “Eşyanın fiyatına müdahale etmeden çok daha önce, onun satışa arz edildiği pazarı ıslah etmek, alım ve satım işlerine bir düzen vermek ve bunları kanunlara bağlayıp boşlukları da ahlaki kaidelerle doldurmak gerekir.

¹⁴² İbn Müflîh, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, 4: 47; Ebû'l-Hasan Alâüddîn b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Dâru'l-İhyâi'l-türâsi'l-Arabi, ts.), 4: 388; Ebû'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Haccâvî el-Makdisî, *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'* (Beyrut: Dâru'l-marife, ts.), 2: 77

¹⁴³ İbn Teymiyye, *el-Mecma'u'l-fetava* (Medine: Mecma'u'l-Melik Fahd, 1416/1995), 28: 77; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Turuku'l-hükmiyye fi siyaseti's-şer'iyye* (Kahire: Mektebetü Daru'l-beyan, ts.), 1: 206; Muhamed b. Ahmed Salih, “et-Tes'ir fi nazari Şeriatü'l-İslâmî”, *Mecelletü'l-Buhu-si'l-İslâm* 4 (1395/1975): 235.

¹⁴⁴ İbn Mâce, “Ticârât”, 27; Ebû Dâvud, “Büyû”, 49; Tirmizî, “Büyû”, 73.

¹⁴⁵ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.), 1: 22; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Turuku'l-hükmiyye fi siyaseti's-şer'iyye*, 1: 206.

¹⁴⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Turuku'l-hükmiyye fi siyaseti's-şer'iyye*, 1: 207.

Her türlü olumsuz müdahalelerden arındırılmış bir pazarda malın kazandığı değer onun gerçek fiyatıdır. Şayet bu fiyatlara müdahale etme zarureti doğmamışsa, iktisat kanunları çerçevesinde hareket etmek gerekir.”¹⁴⁷

Cengiz Kallek ise, günümüzde ticari faaliyetler aşırı ve süregelen bir pahalılık sebebiyle toplumsal düzeni bozacak bir vaziyete büründüğünde devletin doğrudan fiyat belirleme yoluna gitmesi yerine vergi muafiyetinin dâhil olduğu üretim ve ithalatı teşvik paketleri ile, fiyat artışı yaşanan ürünlerde ihracat kısıtlaması vb. önlemlerle piyasaya mal arzında bulunmasının tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu önlemler bir sonuç getirmeyecekse temel mal ve hizmetlerin fiyatlarında geçici müdahalelerde bulunulabilir. Tes'îre konu olacak mal ve hizmetlerde toplumsal fayda dikkate alınarak çerçevenin geniş tutulması maslahata daha uygun olacaktır.¹⁴⁸

İslâm ekonomi sisteminde bireysel özgürlüğün bir sonucu olarak akid serbestisi ilke olarak kabul edilmiştir. Devlet başkanı toplumsal maslahatı, kişisel çıkarlara önceliktir. Müşteri malı ucuza almak, tüccar kazancını artırmak ister devlet toplumsal maslahatı düşünerek ikisi arasında dengeyi sağlamalıdır.¹⁴⁹ Piyasa istikrarının sağlandığı dönemlerde devletin fiyatlara müdahale etmesi asıl unsur olmakla birlikte piyasalarda spekülâtif müdahalelerle daralmanın olduğu, fiyatlarda suni artışların yaşandığı dönemlerde devlet müdahalesi kaçınılmaz olacaktır. Hz. Ömer'in pazar piyasasının daraldığı bir dönemde suni fiyat artışlarını engellemek için Suriye, Mısır ve Filistin'den Medine'ye mal ithalatında bulunarak piyasada arz ve talep dengesini oluşturması da bu anlayışı teyit etmektedir.¹⁵⁰ Muhtekirlerle de mücadele eden Hz. Ömer'in “Pazarımızda ihtikârâ yer yoktur. Yaz ve kış dışarıdan pazara mal getirenler Ömer'in misafirleridir. Allah'ın istediği şekilde mallarını pazarda satsınlar.”¹⁵¹ ifadeleriyle spekülâtif hareketleri önleme adına pazarı ıslah çalışmaları yaptığı görülmektedir.¹⁵² Muhammed Ebu Zehra devletin gerekli durumlarda mal alım-satımında bulunarak piyasaya müdahale edebileceğini söylemiştir. Bu sayede hem mülkün belirli kişiler elinde

¹⁴⁷ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, 381.

¹⁴⁸ Cengiz Kallek, “Narh Konusuna Yeniden Bakış”, 266.

¹⁴⁹ Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5: 410.

¹⁵⁰ Cengiz Kallek, “İhtikâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 563.

¹⁵¹ Mâlik, Muvatta, “Büyû”, 24.

¹⁵² Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, 311.

tekelleşmesi engellenmiş olunacak hem de üretici ve küçük esnaf muhafaza edilecektir.¹⁵³

Mezheplere bakıldığında piyasa istikrarının sağlandığı bolluk zamanlarında gıda dışındaki ürünlerin fiyatlarına müdahale edilmemesi prensip olarak benimsenmiştir. Ancak pazar daralıp piyasa istikrarı bozularak fiyatlar artmaya başladığında devletin müdahalesi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Devletin fiyatlara yönelik müdahalesi ile ilgili farklı görüşlerin merkezinde, kamu maslahatı ile birey özgürlüğü ve maslahatı arasındaki tercih yer almaktadır. Devletin fiyatlara müdahalesinde kamu yararının yer aldığını düşünenler bunu caiz görürler.¹⁵⁴ Mecellede devletin toplumsal meselelerle ilgili yapacağı tasarruflarda maslahatın esas alınması kaideleşmiştir. Suni fiyat artışlarını engelleme hususunda başka bir çare kalmadığı dönemlerde devlet piyasa fiyatlarına müdahalede bulunabilecektir. Bu müdahalenin ölçüsü ve şekli, zaman ve koşulların değişimiyle birlikte değişiklik gösterecektir. Ancak devlet müdahalesi ile fiyat sınırlamaları İslâm ekonomi sisteminin tabii bir ilkesi değil, adalet ve maslahat ilkeleri gereği zaman zaman başvurulacak tedbirdir.¹⁵⁵ Bu sınırlamalarda ölçü ise “Zaruretler kendi miktarınca takdir olunur”¹⁵⁶ ilkesi gereği belirlenecektir.¹⁵⁷

Devlet sadece pahalılık zamanında fiyatlara müdahale ile değil istikrar kazanmış piyasa fiyatlarını denetim altında tutarak onların sebepsiz yere değişmelerine de müsaade etmeyecektir.¹⁵⁸ Hz. Peygamber döneminden itibaren piyasalarda istikrarın sağlanması için tedbirler alınmış, suni fiyat artışlarına neden olacak ihtikâr, şehirlinin köylü adına satışı, telakki’r-rukban gibi uygulamalar yasaklanırken, ürünlerin pazar zincirindeki halkaları daraltılmaya çalışılmıştır. Üreticiye simsarlık yerine, mallarını doğrudan pazara ulaştırıcı imkânlar sunulması istenmiştir. Simsarların, aldıkları malları tedricen piyasaya sürüp arz talep dengesini bozarak fiyat artırma çabaları yasaklanmıştır. Hz. Peygamber’den (s.a.s.) nakledilen “Kim Müslümanlara karşı fiyat artırmak için onların fiyatlarından bir şeye müdahale ederse, kıyamet günü

¹⁵³ Muhammed Ebû Zehrâ, *İslâm’da Sosyal Dayanışma*, trc. Ethem Ruhi Fıçlalı-Osman Eskicioğlu (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1985), 114.

¹⁵⁴ Cengiz Kallek, “Narh”, 32: 388.

¹⁵⁵ Halit Çalış, “İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları”, 272.

¹⁵⁶ Mecelle, Mad. 22.

¹⁵⁷ Muhammed Hâşim Kemâlî, “İslâm Hukukunda Tes’ir (Fiyat Kontrolü)”, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (1994), 52; Ömer Faruk Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gelirin Topluma Yayılması İçin Getirilen Düzenlemeler”, *Proceedings of 1st International Conference on Scientific Cooperation for TheFuture in the Social Sciences*, ed. Yılmaz Bayar (Uşak: Uşak Üniversitesi, 2016), 468.

¹⁵⁸ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, 375.

Allah'ın onu ateşten bir kemik üzerine oturtması hak olur.”¹⁵⁹ rivayeti ile karaborsacılık, zengin tüccarların şehre mal getiren tedarikçilerin mallarını satın alarak sermayesi az olan esnafın alım satımdan mahrum bırakılması, şehirdeki simsarların üreticilerden veya dışarıdan mal getirenlere aracılık yaparak fiyatlar üzerinde saltanat kurmaları yasaklanmıştır.¹⁶⁰ Ayrıca Hz. Peygamber döneminde gıda maddelerinin pazarın üst kısmından alıp, bulunduğu yerden başka bir yere nakletmeden satanların uyarılması,¹⁶¹ pazar öncesi toptan malları alıp, olduğu yerden satanların tazirle cezalandırılması gibi uygulamalar¹⁶² üretilen malın tüketiciye ulaşmasında hiçbir emeği, katkısı olmayan aksine zararı olan muamelelerin yasaklandığını gösterir.

Üreticiden tüketiciye kadar uzanan alışveriş zincirinden hiçbir emeği olmayan kişilerin çıkarılarak zincir kısaltılmalıdır. Tüketiciye kadar uzanan bu zincirde bir şeyin emek veya değer anlamına gelmesi için malın vasfı, miktarı, kalitesi veya tüketiciye ulaştırmasına katkı sağlaması gerekir. Aksi halde malın maliyetini ve fiyatını artırarak zarara yol açmaktan başka bir işe yaramayan aracı konumuna düşer. Hz. Peygamber'in pazarlardan nehyettiği grup da bunlardır.¹⁶³ Günümüz koşulları açısından baktığımızda imalat ile pazarlamanın ayrı bir sektör haline geldiği görülmektedir. Birçok üründe imalatçılar büyük tedarikçi tüccarlar aracılığıyla, onlar distribütörler aracılığıyla, distribütörler de simsarlar aracılığıyla, simsarlar ise market, mağaza ve pazarcılar aracılığıyla ürünleri tüketiciye ulaştırmaktadırlar. Aracılar, ürünlerin tüketicilere ulaşmasında kolaylık sağlasa da tekelleşme, karaborsa gibi arz talep dengesini bozucu unsurlarla üreticiden çok daha fazla kazanıyor olmaları toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Ürettiği maldan aracı ve satıcılar kadar kazanç sağlayamayanlar üretimde düşüşe, dolayısıyla da arz azlığına ve pahalılığa yol açabilecektir.

SONUÇ

İslâm'ın ilk dönemlerinde piyasa istikrarını temin için manipülatif işlemlere yönelik alınan tedbirlerin değerlendirmesine yer verdiğimiz bu çalışmada şunları söylemek mümkündür:

İslâm ekonomi sisteminde akidlerin kuruluşunda irade hürriyeti benimsenmiş, karşılıklı rızaya dayalı ticaret dışında başkalarına ait malların

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 33: 425 (20313. rivayet)

¹⁶⁰ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, 397.

¹⁶¹ Buhari, “Büyû”, 72.

¹⁶² Buhari, “Büyû”, 73.

¹⁶³ Celal Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, 400; Süleyman Ateş, “Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen”, 82.

batıl yollarla elde edilmesi yasaklanmıştır. Ancak akid kurma hürriyetinin piyasa fiyat istikrarını, arz talep dengesini ve toplumsal düzeni bozucu gayelere yönelik kullanılmasına müsaade edilmemiştir.

İslâm ekonomi sisteminde asıl hedef toplumsal refahtır. Devlet toplumsal refahı temin etmek için sadece pahalılık zamanında fiyatlara müdahale ile değil, fiyat istikrarının sağlandığı dönemlerde de piyasaları denetim altında tutarak spekülâtif oluşumlara fırsat vermeyecektir. Bu bağlamda Hz. Peygamber döneminden itibaren piyasalarda istikrarı temin için tedbirler alınmış, suni fiyat artışlarına neden olacak ihtikâr, şehirlinin köylü adına satışı, neceş ve telakki'r-rukban gibi uygulamalar yasaklanırken, ürünlerin pazar zincirindeki halkaları daraltılmaya çalışılmıştır.

Mezheplerinin ihtikâr, neceş, şehirlinin köylü adına satışı ve telakki'r-rukban gibi suni fiyat artışlarına neden olan uygulamalara yaklaşım tarzlarının odağını kamu zararının oluşturduğu söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde kamu zararını gidermek için fakihler ihtikârın tüm ihtiyaç malzemelerini kapsadığı; birkaç kişinin bir araya gelerek fiyat artırım konusunda anlaşmasının neceş olarak değerlendirilmesi; dışarıdan şehre mal getiren her tedarikçinin mallarını pazar öncesi karşılamanın yasak kapsamına dâhil edilmesi gibi genişletici yorumlarla piyasa istikrarını koruma gayretinde olmuşlardır.

Üretici ile tüketici arasındaki aracılığın meşruluğunda ürün için emek sarf etme anlayışı asıl olmalıdır. Ürünlerin elde edilmesinden tüketiciye sunulmasına kadarki zincirde malın vafında, miktarında veya kalitesinde zorunlu katkısı olması gerekenler dışındaki araçların telakki'r-rukban kapsamında değerlendirilmesi suni fiyat artışlarını engellemek için uygun olacaktır. Ürünün üreticiden tüketiciye ulaşmasında zorunlu olarak bulunması gereken araçların ise, tekelleşme, ihtikâr gibi piyasaya mal arzının tabii akışını bozarak suni fiyat artışlarına yol açacak girişimlerde bulunmaması gerekir. Devletin de yapacağı denetimler ile arz talep dengesini muhafaza ederek piyasa fiyat istikrarını koruması gerekecektir.

Piyasa fiyatlarının arz talep dengesinin normal akışı ile oluştuğu dönemlerde devletin görevi denetimlerle bu dengenin sürekliliğini sağlamaktır. Ancak ihtikâr, tekelleşme veya araçların spekülâtif girişimleri sebebiyle fiyat istikrarı bozulduğunda kamu menfaati, toplumsal refah ve piyasa istikrarı için devletin fiyatları piyasa emsal değerlerinde tutmak için müdahalesi kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. 45 Cilt. Kahire: Müessesetü'r-risâle, 1995.
- Aktepe, İshak Emin. "Nebevi Adalet: Hz. Peygamber'in Adalet Anlayışından Örnekler", *Din ve Hayat*, (2013), 12-15.
- Arı, Abdusselam. "Fıkhi Açısından Sözleşmelerde Karşı Tarafı Yanıltma(Hile)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1999): 247-261
- Aslan, Seyfettin – Koçal, Vedat. "İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihi ve Felsefi Bir Çerçeve". *İslâm Ekonomisi ve Finansı*. Ed. Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli, Durmuş Çağrı Yıldırım. İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2016.
- Ateş, Süleyman. "Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Getirdiği Ekonomik Düzen", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* 4 (1980): 79-95.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye*. 13 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981.
- Babertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahih*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Chapra, M. Umer. *İktisadın Geleceği İslâmi Bir Bakış*. trc. Melih Turan. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.
- Chapra, M. Umer. *İktisadi Tehditler ve İslâm*. trc. Gülnihal Kafa. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Cüveynî, İmamü'l-haremeyn Ebu'l-Meali Rüknuddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf. *Nihâyetü'l-metlab fi dirâyeti'l-mezheb*. 20 Cilt. Cidde: Dâru'l-minhâc, 1428/2007.
- Çalış, Halit. "İslâm Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları". *Dini Araştırmalar* 7/19 (2004): 269-295.
- Çolak, Abdullah. "İslâm'ın İktisadî Prensipleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/1 (2003): 29-49.
- Damad Efendi, Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleymân Şeyh-i zade, *Mecma'u'l-Enhûr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru lhyâi'l-turâsi'l-Arabi, ts.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Araf. *Hâşiyetü'l-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Demirci, Rasih. *Ekonominin Temelleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Dilek, Uğur Bekir, "İslâm Hukuku Açısından Genel İşlem Koşulları İçeren Akitler: İz'an Akitleri (Türk Borçlar Kanunu Bağlamında)", *Marîfe* 18/1 (2018): 231-257.
- Döndüren, Hamdi. "İslâm Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, ed. Mehmet Bayyığıt. Konya: Kombad Yayınları, 1997.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, trc. Ethem Ruhi Fiğlalı-Osman Eskicioğlu (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1985.

- Eskicioğlu, Osman. *İslâm ve Ekonomi*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1999.
- Eskicioğlu, Osman. *İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımlı*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1979.
- Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Vasît fi'l-fikh*. Kahire: Dâru's-selâm, 1417/1996.
- Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *Fethu'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Habergetiren, Ömer Faruk. *İslâm Hukukunda Sermaye ve Sermaye Hareketleri*. Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, 2005.
- Habergetiren, Ömer Faruk. "İslâm Hukukunda Gelirin Topluma Yayılması İçin Getirilen Düzenlemeler". *Proceedings of 1st International Conference on Scientific Cooperation for TheFuture in the Social Sciences*. 462-470. ed. Yılmaz Bayar. Uşak: Uşak Üniversitesi, 2016.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *İbrâhîm Mülteka'l-Ebhur*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Hırakî, Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh. *Muhtasar*. Beyrut: Dârus'-sahabe, 1413/1993.
- İbn Abdillâh, Muhammed b. Abdulaziz. *Fetâve'l-İslâmiyye*. Riyad: Daru'l-vatan, 1413/1993.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîzel-Hüseyinî. *Reddü'l-Muhtar*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1412/1992.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi. *el-Kavânîni'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru'l-kalem, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-Kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkî 'în an rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1411/1991.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Turuku'l-hükmiyye fi siyaseti's-şer'iyye* (Kahire: Mektebetü Daru'l-beyan, ts.),
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Kâfi*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1414/1994
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhim b. Muhammed. *el-Bahru'r-râ'ik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1993.
- İbn Ömer et- Temîmî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer el-Mâzîrî, *Şerhu't-Telkîn*. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2008.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-hadis, 2004.

- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyan ve't-Tahsil*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmi, 1408/1988.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *el-Fetâva'l-kübrâ*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1987.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *Mecmuatü'l-fetâva*. 35 Cilt. Riyad: Mecmau'l-Melik Fahd, 1416/1995.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *el-Hisbe fi'l-İslâm*. Beyrut: Daru'l- kütübî'l-ilmîyye, ts.
- İmrâni, Yahya b. Ebu'l-Hayr, *el-Beyân fi'l-Mezhebi'l-İmam Şâfiî*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.
- Kallek, Cengiz. *Asrı Saadette Yönetim Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Kallek, Cengiz. "İhtikâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 560-565. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Karadâğî, Ali Muhyiddin. *İslâm İktisadına Giriş*. trc. Abdullah Kahraman. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1407/ 1986.
- Kazancı, Fatih. "Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslâm Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 3(2016): 161-178.
- Khan, M. Fahim. "İslâm İktisadında Temel Kavramların ve Fikirlerin Yeniden Değerlendirilmesi: Kurumsal İçerik Açısından İslâm İktisadının Kaynağı Ne Olmalıdır?". İslâm İktisadını Yeniden düşünmek. İstanbul: İgiad Yayınları, 2014.
- Köksal, İsmail. "İslâm İktisadının Temelleri", *Bilimname* 7 (2005), 73-92.
- Maverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-Kebîr*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419/1999.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l İhyâi Tûrâsi'l-Arabi, ts.
- Mergînânî, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî. *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2004.
- Makdisî, Ebû'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Haccâvî, *el-İknâ' li-tâlibi'l-irtifâ'*. Beyrut: Dâru'l-marîfe, ts.
- Mevsûfî, Abdullâh b. Mahmûd. *el-İhtiyar li ta'lîli'l-Muhtar*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasan Alâüddîn b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Beyrut: Dâru'l-ihyâi'l-tûrâsi'l-Arabi, ts.
- Mevvâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım el-Abderî el-Girnâtî. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ Muhtasari'l-Halil*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1416/1994.
- Molla Hüsrev. *Dürerü'l-Hükkam*. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyai'l-kütübî'l-arabi, ts.

- Muhamed b. Ahmed Salih. "et-Tes'ir fi nazari Şeriatü'l-İslâmi". *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye* 4 (1395/1975): 233-276.
- Muhammed Hâşim Kemâlî. "İslâm hukukunda Tes'ir (Fiyat Kontrolü)", *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (1994): 51-62.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Câmi'u's-sahîh*. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410/1990.
- Necîb el-Mutî'î, *Tekmiletü'l-Mecmû*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-Tâlibîn*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmi, 1412/1991.
- Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *E l - Kâfi fi fûrû'î-Mâlikiyye*. Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1400/1980.
- Nakvi, Nevvab Haydar. *Ekonomi ve Ahlak*. trc. İlhan Kutluer. İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Râfiî, Abdülkerîm b. Muhammed el-Kazvîni, *el-Azîz şerhu'l-vecîz*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1417/1997.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1415/1994.
- Samurkaş, Ali İhsan, *Türkiye'de ve Hz. Muhammed Döneminde Enflasyon Düşüncesi*. Ankara: Rehber Yayınları, 1993.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1402/1981.
- Siddîkî, Muhammed Nejatullah. *Ekonomide Devletin Rolü İslâmi Bir Bakış Açısı*. trc. Faruk Taşçı İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Sırım, Veli. "İslâm İktisadında İhtiyaç Kavramı". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 3/2 (2018): 910-919.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1983.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî. *el-Mühezzeb*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, ts.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Harameyn, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Topal, Şevket. "İslâm Hukûkunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2005): 211-228.
- Turan, Fatih. "İslâm Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 78-103.
- Uyanık, Zeki. "İslâm Hukukunda İhtikâr". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 16 (2010): 433-476.

- Yeniçeri, Celal. *İslâm İktisadının Esasları*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980.
- Yeniçeri, Celal. "Ebû Hanife'nin Hayatı, Malî ve İktisadî Görüşleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986): 255-272.
- Yılmaz, Sinan. "İslâm Ekonomisinde Tüketiciyi Koruma ve Haksız Kazancı Önlemeye Yönelik Tedbirler ve Günümüz İslâm Topluluklarının Durumu". 1. *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Kongresi Bildiri Kitabı*. ed. Abdulkadir Atar. 32-40. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Zerka, Enes. "İslâm İktisadı: İnsan Refahına Bir Yaklaşım". *İslâm İktisadî Araştırmaları*. (çev. Ahmet Tabakoğlu). İstanbul: Dergah Yayınları. 1988: 19-36.
- Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Şerhu'l-Zerkeşi alâ metni'l-Hırakî*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1413/1993.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus, *Tebyînü'l-hakâ'ik*. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-emiriyye, 1313/1895.

